

## Memorandum De Zilveren Eeuw – Gouden Kansen

### *Naar aanleiding van de Jan Brouwer Conferentie te Haarlem op 17 januari 2007*

Onder auspiciën van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen vindt eenmaal per jaar de Jan Brouwer Conferentie plaats, vernoemd naar de voormalige president-directeur van Shell. Een honderdtal toonaangevende personen uit de wetenschappen, bedrijfsleven, vrije beroepen, overheid en kunstwereld buigt zich over belangrijke maatschappelijke thema's. Sinds 2005 ligt het accent op thema's in verband met demografische veranderingen.

Dit jaar 2007 was het thema *De zilveren eeuw – gouden kansen*. Inleiders waren staatssecretaris Karien van Gennip, bestuursvoorzitter Antony Burgmans van Unilever, voorzitter Elco Brinkman van Bouwend Nederland en lector Bert Mulder van de Haagse Hogeschool. Zij gaven hun visie op nieuwe en duurzame economische kansen van vergrijzing en ontgroening.

De rijkdom aan gedachten, ideeën, concepten en plannen die is ontstaan naar aanleiding van de Jan Brouwer Conferenties vraagt om vertaling naar concrete initiatieven in de volgende regeerperiode. Wij willen deze graag onder de aandacht brengen van de informateur. Wij doen dat als nieuw samenwerkingsplatform ILC Zorg voor Later, dat nauw betrokken is bij de jaarlijkse Jan Brouwer Conferentie. ILC Zorg voor Later stelt zich ten doel individuen en organisaties te helpen anticiperen op vergrijzing en ontgroening onder het motto: *Schep nú je toekomst*. ILC Zorg voor Later is aangesloten bij het International Longevity Centre, een wereldnetwerk van organisaties, toegewijd aan het thema demografische verandering.

In hoofdlijnen dringt ILC Zorg voor Later aan op verwezenlijking van de gouden kansen in de zilveren eeuw door een sterk samenspel van overheid en private partijen. Visionair en inspirerend leiderschap is wenselijk om blijvende productieve inzet van miljoenen babyboomers en senioren in betaald en onbetaald werk mogelijk te maken. De economie kan krachtige impulsen krijgen van innovaties op het gebied van producten en diensten, die inspelen op de veranderde leeftijdsopbouw van de bevolking. Het sociale weefsel van onze samenleving kan verstevigd worden door duurzame condities te scheppen voor interacties en samenwerking tussen de generaties. De houdbaarheid van onze systemen van sociale en gezondheidszorg kan aanzienlijk vergroot worden door investeringen in preventie en verzorging en investeringen in 'health literacy'. Dus in het vermogen van individuen om in een steeds complexer aanbod van producten en diensten, verzekeringen en zorg de juiste keuzes te maken. ICT kan bij dat alles een doorslaggevende rol spelen, maar vergt ingrijpende strategische keuzes en samenwerking van ondernemingen en non profit organisaties.

Vanwege de aanzienlijke belangen van komende en volgende generaties bij goede afwegingen en besluiten in de komende jaren dringt ILC Zorg voor Later aan op:

- Agendasetting en programmering van overleg en initiatieven gericht op productief ouder worden, participatie, preventie en verzorging, gelijke behandeling en burgerinitiatief
- Afstemming van de overheidsinfrastructuur op relevante aspecten van demografische veranderingen, inclusief het bevolkingsbeleid (Contactpunt Generaties)
- Afstemming van de research agenda
- Prioriteit voor 'healthy and productive ageing' als levensloopbeginsel
- Investerings in strategieontwikkeling met betrekking tot ICT in sociale en zorgsectoren
- Stimulering van leiderschap en ondernemerschap in de 'silver economy'
- Doelen formuleren voor en verwezenlijking van een actieve deelname vanuit Nederland aan de toenemende internationale uitwisseling en (kennis)netwerken op het gebied van economie en demografische verandering.

ILC Zorg voor Later zal op al deze punten initiatieven nemen, burgers mobiliseren en krachtige netwerken tot stand brengen om deze doelen te verwezenlijken, maar verwacht dat het nieuwe kabinet verantwoordelijkheid neemt voor dialoog, samenwerking en lange termijn inspanningen.

Januari 2007

Jacques Schraven  
Voorzitter ILC Zorg voor Later

## **Uitwerking Memorandum Zilveren Eeuw – Gouden kansen**

In eerdere Jan Brouwer Conferenties is vastgesteld dat ingrijpende demografische veranderingen het hoofd kan worden geboden door vitaliteit en aanpassingsvermogen (Herman Wijffels, 2006). En door een dynamische arbeidsmarkt en een modern sociaal zekerheidsstelsel. Tegelijkertijd scheidt de 'longevity revolution', dus het feit dat we met zijn allen langer en gezonder leven, kansen voor een florerende economie in deze 'zilveren eeuw'. Kernpunt is dat zoveel mogelijk burgers gezond, productief en betrokken oud kunnen worden.

*Hoogste prioriteit van het nieuwe kabinet verdient het opruimen van barrières en het creëren van stimulansen voor babyboomers en senioren om zich betaald en onbetaald te blijven inzetten in economie en samenleving. Zorg dat sociale systemen de transities ondersteunen van oudere werknemers in de arbeidsmarkt, in plaats van deze af te remmen. Beperk de risico's van mobiliteit en creëer productieve alternatieven voor collectieve vertrekregelingen. Stimuleer de participatie maatschappij door deze lijn door te trekken naar vrijwilligerswerk en mantelzorg. Integreer leeftijd als een volwaardig facet van gelijke behandeling in heel het reilen en zeilen van de samenleving. Leeftijdsdiversiteit als basis voor nieuwe economische ontwikkeling.*

Een responsief sociaal-economisch bestel is nodig dat kan reageren en anticiperen op veranderingen die zich internationaal voordoen (Herman Wijffels, 2006). Zo'n stelsel heeft als prioriteiten *preventie en voorzorg* om de inzetbaarheid, het werkvermogen en het zorgvermogen van burgers een leven lang optimaal te houden. Een en ander betekent majeure institutionele veranderingen op het gebied van onderwijs, zorg, arbeidsverhoudingen en sociale zekerheid. Vergrijzing en ontgroening kunnen en moeten de aanstoot geven tot institutionele vernieuwing.

*De beleidsagenda's van de sectoren dienen hierop te worden afgestemd, zoals ook de onderzoeksagenda; prikkels tot preventie en voorzorg inbouwen in het onderwijs, het arbeidsbestel en het verzekeringsstelsel; investeren in de implementatie van methodieken (bv uit Finland) voor preventie en voorzorg in publieke en bedrijfsgeneeskundige zorg. Tripartite overleg van sociale partners en overheid over een aanjaagfunctie is uitermate wenselijk.*

De generatieve overdracht van kennis, waarden, cultuur en bezit tussen de generaties is (Cees Schuyt, 2005) een belangrijke conditie voor het scheppen van een positiever beeld van ouderen bij jongere generaties. Die overdracht is ook van belang voor een duurzaam beheer van menselijke en andere hulpbronnen van het bestaan en voor het instandhouden van adequate oudedagsvoorzieningen. De beste oudedagsvoorziening zijn vitale werkende generaties en sterke banden tussen jong en oud. En omgekeerd kunnen generatieve attitudes bij oudere generaties betere voorwaarden scheppen voor het beschermd, gezond en vitaal opgroeien van jongere generaties die straks de piek van de vergrijzing moeten schragen en verdragen.

*Het nieuwe kabinet kan impulsen bieden aan dynamiek en uitwisseling tussen de generaties; oud en nieuw beleid kan worden getoetst op effecten voor verschillende generaties. Een 'Contactpunt Generaties' bij een van de departementen kan overwogen te worden.*

Daarnaast vraagt het bevolkingsbeleid aandacht en agendering (Bernard van Praag). Dat er te weinig kinderen worden geboren en dat teveel kinderen onder slechte omstandigheden opgroeien moet de oudere generaties en iedereen met bestuurlijke verantwoordelijkheden een uitermate grote zorg zijn.

*Haal bevolkingspolitiek uit het verdomhoekje en geef daaraan nieuwe impulsen vanuit een breed gedefinieerd 'generatiebeleid'.*

De vraag naar zorg blijft volgens prognoses met drie procent per jaar stijgen (Peter van Lieshout, 2006). De vraag is of we straks en later beschikken over voldoende adequaat opgeleid personeel. In elk geval is het een reden om prioriteit te geven aan preventie en verzorging. Voorkomen is beter dan genezen. We zullen de effectiviteit van de zorg moeten vergroten door beter gebruik van nieuwe technologie en door de rol van patiënten, consumenten en andere stakeholders, zoals mantelzorgers, te helpen ontwikkelen. Zulks in de geest van ILC Zorg voor Later. *Schep je eigen toekomst*. ICT speelt ook daarin een sleutelrol.

*Leg een prioriteit bij het vermogen van mensen om zelf antwoorden te ontwikkelen op de zeer diverse vraagstukken van zorg op latere leeftijd. Om zelf greep te houden op de zorg zoals zij die in hun eigen toekomst wensen en optimale omstandigheden om zo lang mogelijk zelfstandig te kunnen blijven. Heb aandacht voor het instandhouden van het zorgvermogen (zelfzorg en zorg voor derden) van mensen, vooral van oudere mantelzorgers, en ontwikkel daarvoor nieuwe informatiesystemen en netwerken.*

De stijging van de gemiddelde levensverwachting en het aantal gezonde jaren sinds enkele eeuwen is te danken aan ontwikkeling van betere voeding, hygiëne en sanitair, medicijnen enzovoort (Antony Burgmans, 2007). Maar nog steeds zijn er enorme verschillen in levensverwachting tussen bewoners van het platteland en urbane gebieden. Wetenschappers schatten dat er zo'n 15 tot 20 jaar verschil zitten tussen gezond en ongezond leven. Toename van verkeerd voedingsgedrag bij de jeugd (obesitas) of obsessief naleven van het slankheidsideaal leidt op latere leeftijd tot niet te repareren mankementen.

*Het nieuwe kabinet doet er goed aan healthy ageing bovenaan de politieke agenda te houden en gelet op de toenemende complexiteit van keuzes op het gebied van voeding, beweging en zorg te investeren in de 'health literacy' van de Nederlandse bevolking en in te spelen op de 'Quest for Vitality' die breed in de bevolking aanwezig is. Het begint met consultatiebureaus en lager onderwijs en houdt een leven lang niet meer op. Maar ook dat vereist een holistische benadering van vraagstukken en nieuwe partnerschappen van industrie, overheid en organisaties waarin kennis en deskundigheid langdurig gebundeld kan worden.*

In de werkkraft en de koopkraft van babyboomers en oudere generaties liggen belangrijke kansen voor de economie. Nog nooit is het voorgekomen dat zoveel mensen zo oud kunnen worden in relatief goede gezondheid en onder zulke goede omstandigheden (Maarten van Veen, 2007). Het einde van deze ontwikkeling is nog lang niet in zicht. Ondernemingen verkennen inmiddels de 'zilveren markt', ontwikkelen nieuwe producten en diensten op het gebied van bijvoorbeeld voeding, beweging, wonen, vakantie en communicatie. Daardoor wordt niet alleen het reusachtige economische potentieel aangesproken maar worden voorwaarden geschapen voor nog langer gezond leven en actief participeren.

*Hier liggen belangrijke mogelijkheden voor ondernemerschap, niet alleen in de high tech industrie, de voedingsindustrie, of voor projectontwikkelaars en investeerders in wonen, zorg en toerisme, maar ook voor jongere en oudere starters van kleine ondernemingen, of voor ondernemers in het educatieve of het culturele domein. In deze fase lijkt het van belang dat regionale c.q. lokale overheden of partijen platformfuncties creëren waarin ideeën en plannen kunnen worden uitgewisseld, gewogen en via partnerschappen verwezenlijkt. Maar kijk ook kritisch naar allerlei faciliterende regelingen met leeftijdsgrenzen, zoals die voor de zelfstandigenaftrek.*

Voor de bouwsector in Nederland liggen er grote inspanningen in het verschiep om in te spelen op de toenemende levensverwachting, de behoefte van mensen om in hun eigen woning en omgeving oud te worden en dus aan voorzieningen van zorg en recreatie en natuur met liefst ook met de kinderen in de buurt (Elco Brinkman, 2007). We hebben een grote voorraad van miljoenen verouderde en energie onvriendelijke woningen en er is een tekort aan woningen voor jonge starters. Beantwoorden aan de vraag van de markt is buitengewoon moeilijk in onze op dit punt sterk geïnstitutionaliseerde wereld. Zodanig plannen en bouwen en renoveren dat een mix van generaties in wijken met divers aanbod kan wonen (en elkaar dienen) is knap lastig, vooral omdat de meeste inkomens niet toereikend zijn om de kosten te dekken. Toch is die mix van belang voor sociale verbanden. Daar komt bij dat de bouwsector als werkgever niet populair is en er een te grote uitstroom en een te kleine instroom is van vakmensen. De inspanningen van de sector om (oudere) werknemers te binden zijn succesvol maar kosten ook geld en maken het bouwen weer duurder.

*Een nieuwe balans vinden tussen de inhoud en omvang van overheidsbemoedienis en de woningmarkt is voor de lange termijn absoluut noodzakelijk.*

ICT heeft een niet meer weg te denken plaats veroverd in het dagelijkse leven van mensen, ook van oudere generaties (die bijvoorbeeld nu al de grootste groep internetbankiers vormen). De dichtheid van ICT en computers neemt enorm toe. ICT kan structureel gereedschap worden op het gebied van de ontwikkeling van het leren, zorg en arbeid, met name ten aanzien van community building, intergenerationele contacten, health literacy, ondersteuning van zorgnetwerken en mantelzorgers. Wanneer in een stad als Den Haag zorgafhankelijke ouderen een jaar langer thuis kunnen blijven wonen in plaats van te verhuizen naar een verpleeghuis, scheelt dat 80 miljoen Euro per jaar. Hier zijn serieuze besparingen mogelijk en winst in leefkwaliteit voor ouderen. Nederland heeft een kennisvoorsprong op het gebied van het sociale gebruik van ICT en zou die kunnen gebruiken om voor individuele en groepen senioren structuur te brengen in het oeverloze informatieaanbod, in het bijzonder op het terrein van zorg en maatschappelijke ondersteuning. Naar analogie van successen met telemedicine kan ook op sociaal terrein de zelfredzaamheid en de sociale cohesie worden versterkt. We staan aan het begin van een ingrijpende ontwikkeling. Maar helaas richten ICT-opleidingen zich vrijwel uitsluitend op het bedrijfsleven en niet op non profit sectoren. En helaas ontbreekt leiderschap in de non profit sectoren om kansen beter te grijpen.

*De demografische, sociale en maatschappelijke ontwikkeling vragen om voorrang voor strategie-ontwikkeling in non profit sectoren ten aanzien van het gebruik van ICT. Voorrang voor Innovatie en Inventie. Voorrang voor kwaliteit in informatiesystemen voor burgers, ook als wapen in de strijd voor een hoger niveau van health literacy. Er is werk aan de winkel voor ICT opleidingen. Maar allereerst is visionair leiderschap nodig om de coalities tot stand te brengen, noodzakelijk voor strategisch juiste investeringen op dit gebied.*

Vergrijzing en ontgroening zijn wereldwijde ontwikkelingen die vrijwel alle landen noodzaken tot nieuw beleid en pro-actief handelen. Ze doen dat allemaal binnen de grenzen van hun eigen mogelijkheden en hun eigen sociale cultuur. Maar ze kunnen erg veel van elkaar leren. Toch schittert Nederland op Europese en internationale conferenties over demografische veranderingen veelal door afwezigheid. Ook blijkt het erg moeilijk om in Nederland innovaties van elders in de wereld te implementeren.

*Het kabinet zou de internationale (ook transatlantische) uitwisseling van wetenschappers, studenten en relevante beroepsgroepen op het brede terrein van de longevity revolution programmatisch kunnen stimuleren, een actieve participatie in Europese en transatlantische onderzoek- en ontwikkelingsprogramma's ondersteunen en langs die weg tevens de inhoud en kwaliteit van het toekomstige Nederlandse onderzoeksprogramma naar vergrijzing verhogen.*